

EXCELSIOR gaat op voor 100

door Emiel van der Hoeven

LEIDEN - De Leidse Gymnastiekvereniging Excelsior staat in 2002 aan de vooravond van het eerste eeuwvierting. De voorbereidingen daarvoor zijn in volle gang.

Geschiedenis

Aan het eind van de negentiende eeuw kende Leiden op velerlei gebied een groot aantal clubs voor de gegoede stand. Voor de arbeiders was er vrijwel geen gelegenheid om in verenigingsverband aan enige vorm van ontspanning te doen. Lezingen en cursussen die voor de arbeidende bevolking georganiseerd werden, hadden jammer genoeg een gering succes. Toch bestond er bij deze groep van burgers wel degelijk een enorme belangstelling voor het verenigingsleven. Daardoor ontstonden muziek- en zangverenigingen, sport-, wielrijders- en gymnastiekverenigingen. Bij het begin van het jaar 1902 telde Leiden 55.000 inwoners, waarvan 25.981 mannen. In datzelfde jaar werd de Leidse Gymnastiek- en Schermvereniging Excelsior geboren.

Gescheurde suikerzak

Een aantal jeugdige knapen werd het verboden op een stukje grond in hun spaarzame uurtjes een balletje te trappen. Zo kwamen zij op een op turnenlijkende vrijetijdsbesteding, met als gevolg krachttoeren en kunststukken uithalen aan een stevige paal, zeg maar een provisorische rekstok, ondersteund door de stevige knapen. Onder de deelnemende jongeren waren er een aantal die wat meer wilden dan uitsluitend dat. Zo gebeurde het dat gezeten in een gang op een klomp een aantal jongens aan het peinzen slaagde.

Jan van Straalen (het latere Leiderdorpse raadslid): "Laten we onze club Excelsior noemen". Het was 3 juni 1902. Excelsior was een feit. Jan bezat de rijkdom van een stompje potlood. Papier was schaars, maar ook dat kwam er: een gescheurde suikerzak. Hierop werd het reglement geschreven. In een hoek van de zak was nog net ruimte voor artikel 2: royerering bij het niet tijdig voldoen van de contributie. Helaas is de suikerzak verdwenen.

Aan de wieg van de boreling Excelsior stonden naast voorzitter van Straalen verder: Koos Plu, secretaris, H. Laurier penningmeester en Koos Kettenis als commissaris. Al in augustus van datzelfde jaar stelde Van Straalen zijn functie te beschikking. Machiel Galjaard zou voor een lange periode de voorzittershamer overnemen. De "Drie Muskietiers", konden aan de slag.

Turnlessen

Al twee maanden later werd op zaterdagen van acht tot tien uur 's avonds in de zaal aan de Van der Werfstraat in de 3e klasse school van start gegaan met de lessen. Een goede maand later verhuisde de vereniging naar de dinsdagavond. Weer later verwisselden de leden de zaal voor die aan de Pieterskerkgracht, Van Vollenhovenkade en Oppenheimstraat.

Witte hemden, zeildoek schoenen en sjerpen

Het eerste openbare optreden van de mannenclub was in 1903. Er was geen "officiële" presentatie; de bijeenkomst had meer weg van een openbare les. Voor een uitvoering moest gewacht worden tot 1904. Het aantal leden lag toen rond de vijftiendertig. Voor die tijd was dat bijzonder goed. De kleding bestond uit een zwarte pet met zilveren bies en de initialen van Excelsior, zijnde twee gekruiste sabeltjes, symbool voor het scherm dat men naast de gymnastiek beoefende. Voor de gymnasten was er een wit flanel hemd zonder mouwen en een uitgesneden hals.

De schermers droegen een wit hemd, een gladde witte broek met brede blauwe bies, lange zwarte kousen, hoge schoenen van wit zeildoek met veters en een blauw satijnen sjerp met witte franje. Tegen dit laatste kwamen in 1913 vooral vanuit de pers de nodige bedenkingen. Het Leidsch Dagblad daarover: "De heren zouden goed doen de sjerp te vervangen door een ceintuur. Ten 1e is 't veiliger en ten 2e staat 't vlugger dan de oudmodische sjerp." Aan het eind van dat jaar vervingen de leden de sjerpen voor ceinturen met rozetten.

Fietstochten

Wielrijden was aan het eind van de negentiende eeuw, vooral door de hoge aanschafkosten van een rijwiel- of fietskostuums, een luxe. Langzamerhand kwam echter de fiets ook voor toeristische doeleinden in de mode. Werd bij de eerste jubilea van de vereniging gebruik gemaakt van de benenwagen, omstreeks 1908 schakelde het bestuur over op het organiseren van tweewielerevenementen. Uiteraard wel in vol ornaat. Vanaf de Mare fietsten de leden dikwijls richting Katwijk, Noordwijk of Meijendal.

Eerste wedstrijd gymnastiek voor aspiranten

Met het schermen verdiende de schermafdeling het eerste decennium vele prijzen. Omstreeks 1924 nam Excelsior uitsluitend nog deel aan de slingerbalcompetitie op het ASC-terrein. Hierbij werd een tweede prijs behaald en was er geruzie met de zustervereniging Donar. Deze laatste werd van de competitie geroyeerd. Pas in het midden van de jaren twintig kwamen voor Excelsior de gymnastiekwedstrijden in beeld. Het Nederlands Gymnastiek Verbond (de voorloper van de huidige KNGU) organiseerde 19 Mei 1928, eerste Pinksterdag, bij haar zestigjarig bestaan in Utrecht jeugdgyrnastiekwedstrijden. Onder leiding van tweede penningmeester Nico de l'Ecluse nam Excelsior deel en viel in de prijzen. Tegenwoordig zijn de mogelijkheden tot wedstrijddeelname vele malen groter. Ook is het aantal aspiranten nu veel uitgebreider dan in die jaren. Bij de oprichting van de aspirantenafdeling in 1904 beliep het aantal jeugdigen slechts drieëntwintig. Tegenwoordig is zij de grootste afdeling binnen Excelsior. In de tweede helft van 1969 kende de vereniging het record van 117 jeugdleden.

Voor de leden werden competitiewedstrijden georganiseerd. Tevens begonnen na de oorlog de Turnkringkampioenschappen. Verder waren er demonstraties in Katwijk, Noordwijk, Alphen aan de Rijn, Lisse bij de Leidse Volkstuinen en bij zusterverenigingen op uitvoeringen. Wedstrijden waren en zijn er niet alleen van Excelsior zelf. Naast de Turnkring, of de huidige benaming Regio, doet ook de Bond een duit in het zakje. Talloze malen namen Excelsiorleden deel aan de Nederlandse kampioenschappen en leverde Excelsior kampioenen tumblingspringen.

Oorlogen

In 1914 ontstond door de Eerste Wereldoorlog een tekort aan leden. De meesten werden voor militaire dienst opgeroepen. Het waren Piet Zaalberg en Koos Kettenis die in 1917-'18 Excelsior voor de ondergang hebben behoord.

Heel anders ging het toe in de Tweede Wereldoorlog. In eerste instantie verliepen de verenigingsactiviteiten vrij normaal. Alleen de gymzaal moest worden verduisterd en voor vergaderingen was een vergunning vereist. Ondanks het gedreun van afweergeschut bleek het toch mogelijk in 1942 een jubileum te vieren en een uitvoering te geven. Allengs verslechterden de omstandigheden. Mensen werden van de straat geplukt en op transport gezet om in Duitsland te werken. Bram Taverne en Nico de l'Ecluse werden ingezet bij de Arbeitseinsatz. Materialen werden schaars en gymnastiekschoenen konden allang niet meer worden geleverd.

De hongerwinter van 1944-'45 en het onderduiken van de mannelijke bevolking werden ook voor Excelsior funest. De vereniging verbrak het contact met de leden en stopte. Na de bevrijding werden de contacten snel hersteld en op 12 juni startte voor de aspiranten de eerste lesavond. Optochten en demonstraties volgden elkaar in een wisselend tempo op. Hoogtepunt vormde in Arnhem het groots opgezette Vredesfeest van het KNGV.

Kettenis

De grijzende mannenclub zag Abraham. Van de Drie Musketers vertoefde alleen Koos Kettenis nog in de bestuursgelederen. Bij het zestigjarig jubileum in 1962 ontving de reeds elf jaar met pensioen zijn eerste penningmeester Kettenis een zilveren koninklijke onderscheiding. Erelid was Kettenis al in 1918. Dat het in al die jaren niet altijd rozengeur en maneschijn geweest is blijkt uit het feit dat Kettenis in 1938 na verbondsprikelen dreigde op te stappen.

Kettenis en wisselgeld.

Op een zekere oefenavond vraagt Kettenis als wisselgeld wat losse centen. Hij moet enkele leden terug kunnen terugbetalen. Niemand van de aanwezige leden kan hem daaraan op dat moment helpen. Wat gebeurde er vervolgens? De daarop volgende week willen alle leden hem de contributie in losse centen betalen. In eerste instantie weigert "Ket". Men kan zich hopelijk enigszins voorstellen wat er dan volgt. Uiteindelijk gaat Kettenis wit heet naar huis. Echter wel met uitpuilende zakken vol losse centen.

Welke functies bekleedde deze Excelsiorpionier zoal? In vogelvlucht: 1e commissaris, 2e penningmeester, 1e en 2e penningmeester tegelijk, lid van de Leidsche Turnbond, goed schermer en aspirantenleider. Is het dan verwonderlijk dat hem door de Leidse clubs een serenade ten deel viel? 23 Juli 1973 overleed de laatste pionier en oprichter van Excelsior.

Anton Metz

Een andere kei uit het roemruchte Excelsiorverleden is de erevoorzitter Anton Metz. Hij is in 1927 in deze functie de opvolger van de in 1926 overleden M.A.A. Steijns. Metz, leraar lichamelijke opvoeding aan het Gymnasium, was in de turnwereld een markant figuur. In 1928 leidde hij tijdens de Olympische Spelen in Amsterdam de Nederlandse turnploeg. Hij was de man die Excelsior, *zijn* vereniging, binnen het verbond als voorbeeld stelde. Hij maakte het tevens mogelijk dat zijn club op zondagochtend extra, gratis trainingen, in de zaal aan de Pieterskerkgracht had. Op 74-jarige leeftijd stond Anton Metz in 1959 aan de wieg van de Excelsiorseniorenafdeling. Op 28 december 1972 namen wij afscheid van de 87-jarige man die zijn naam voor eeuwig aan Excelsior verbond.

Met Excelsior de wijk in

Zoals gezegd: Excelsior startte in de zaal aan de Van der Werfstraat. Hierop volgde de antieke Pieterskerkgracht. De jaren zestig braken aan. Meer en meer dienden zich bij Excelsior de specialisaties aan. In 1968 zette het bestuur een selectiegroep op en volgden onderlinge wedstrijden en wedstrijden tegen andere verenigingen met de regelmaat van de klok elkaar op. De sfeervolle zaal aan de Pieterskerkgracht met zijn grote potkachels, zijn aparte kleedkamers en zijn balkon werd ingeruild voor een modernere zaal. Na verloop van tijd kwam tevens een einde aan het decennia lang gebruik van twee gratis uren. In Zuidwest opende een nieuwe aspirantenafdeling. "Met Excelsior de wijk in," was het credo. De stad breidde zich uit en Excelsior groeide mee. Na de Merenwijk volgden met wisselend succes de Mors en de Stevenshof.

Specifieke trainingen

Met de selectiegroepen en een nieuwe voorzitter deed het fenomeen trainingsweekend zijn intrede. In de eerste jaren maakte Excelsior gebruik van de faciliteiten op het bondsterrein in Beekbergen. In latere jaren ging men over op trainingen in Papendal en keerde het evenement bijna jaarlijks terug. Zo'n twintig jeugdleden werden en worden daar gekneed. Niet alleen besteden de trainers aandacht aan de turntechnische aspecten, ook de sociale kanten acht men van groot belang. Deze trainingsweekenden betrachtten een verengingsbinding te bewerkstelligen.

Excelsior gaat vreemd

Ruim 80 jaar bleef Excelsior als één der laatste Mohikanen in de turnwereld zonder dames overeind. Het betekende een mijlpaal binnen het Verbond. Is er dan nooit gesproken over samengaan met dames? Integendeel. Diverse malen kwam dit punt ter tafel. Voor de eerste maal vielen hierover al geluiden te horen in 1908. Men stelde voor om "de verkerende leden met hun meisjes toegang tot de zaal te geven." O nee, dat kon niet. Daardoor zou Excelsior wel eens een slechte naam kunnen krijgen. In 1926 stelde men het onderwerp wederom aan de orde. De voorzitter zegde hem toe erop terug te komen. Een jaar hoorde men niets, zodat de vraag opnieuw gesteld werd. Helaas: de beslissing viel wederom negatief uit. Direct na de Tweede Wereldoorlog

bracht J.J. Pommer een huwelijksaanzoek van het pas opgerichte LTC ter tafel. Aangezien deze vereniging niet langs de officiële weg handelde en het Excelsiorbestuur zich erg bureaucratisch opstelde, besloot men er verder het zwijgen toe te doen. Het laatste huwelijksaanzoek kwam in 1972 van de zustervereniging Concordia. Dit voorstel behelsde een structuurverandering en een federatieve opbouw. Nou vergeet het maar. Excelsior bleef celibatair. Zij was daarmee immers uniek en de grootste van de vier herengymnastiekverenigingen in Nederland. Het mannenbastion ging toch omver. Bij de overgang naar een ander verenigingsrecht in 1982 werd via een notariële acte het pad voor dames geëffend. Nu zijn ook dames graag geziene leden.

Gymnaestradasucces

In 1975 volgde een ongekend hoogtepunt. Ruim een jaar van trainingen werd beloond met een optreden tussen 's werelds grootsten in de IJssporthal in Berlijn. Tijdens de zesde Gymnaestrada werd het tonnenspringen met de tableaux door de internationale turnbond (FIG) uitverkoren. Een gebeurtenis die geen van allen zijn leven zal vergeten. Het was met recht Excelsior in zijn volle betekenis: STEEDS HOGER.

Een publiek van zeseneenhalfduizend man valt niet te vergelijken met de proefdemonstraties in een Hollands dorp. Daar kon en mocht nog van alles misgaan. In Berlijn mocht dat beslist niet. Het gebeurde ook niet. Dan weet je wat applaus kan doen. Niets kan er stuk. De toegestane zeven minuten liep uit op een kwartier. Spanning, emotie en succes lagen vlak naast elkaar.

Uitvoeringen

Al vanaf haar oprichting kent Excelsior het fenomeen uitvoeringen. Deze avonden hadden vroeger veel weg van openbare lessen of demonstraties. Uit de eerste jaren van haar bestaan zijn de zogenaamde tableaux-vivants bekend. Allengs werden de tableaux vervangen door oefeningen aan rek, brug en wat dies meer zij. Waren de uitvoeringen eerst in een hotel du Nord, vanaf 1939 werden de uitvoeringen met wisselend succes in de Leidse Stadsgehoorzaal gegeven. De uitvoeringen in de Stadsgehoorzaal werden steeds kostbaarder, zodat de jaarlijkse frequentie afnam.

Wervelende show

Op 28 maart 1987 haalde in een donkere Stadsgehoorzaal de toneelmeester het doek op. De zaal was tot de nok toe gevuld. Badend in het fluorescerende licht verscheen, geflankeerd door de tekst 1902-1987, het Excelsiorembles. Het was de grandioze start van een wervelende show: Circus Excelsior. Een show die zijn weerga in de Excelsiorhistorie, maar ook in de Leidse turnwereld, niet kende. Sensationeel, kleurrijk, boeiend en afwisselend. Iedereen was na afloop laaiend enthousiast. Jeugd, 'bejaarden', ballet, jazz, dames en vele, vele anderen presenteerden zich als een goed geoliede machine. In het clubblad van Excelsior vertelde Hans Pannekoek: "Het gaat niet meer zoals vroeger, dat is voorbij." Door een terugloop van leden, de forse stijging van de zaalhuur van de Stadsgehoorzaal en een veranderde instelling, is er de afgelopen dertien jaar geen uitvoering meer geweest. Excelsior moet wachten tot 2002.

Fusie

Oudere leden vertrekken of ontvallen de vereniging. Door de wol geverfde bestuursleden krijgen andere interesse of stoppen gewoon. Door het uitblijven vanuit de jongere leden van vers bloed zag Excelsior het aantal bestuursleden drastisch verminderen. In 1987, enkele maanden na de fantastische jubileumuitvoering, ontstond een bestuursvacuüm. De vereniging dreigde in het slop te geraken wanneer niet spoedig aanvulling in het bestuur kwam. Tijdens een emotionele vergadering in maart 1988 stelde de Commissie van Goede Diensten de leden voor de keus: aanvulling tot een voltallig bestuur, zoeken naar fusiemogelijkheden of afbouwen en opheffen. Zij kozen eieren voor hun geld en het bestuur was dankzij de inzet van enige moeders voltallig. Excelsior klom uit het dal. In 1996 herhaalde de geschiedenis zich. Na een lange discussie ontving het bestuur een blanco mandaat om te werken aan een fusie. Zover is het nog niet gekomen.

Slot

Anno 2000 is Excelsior meer zoals zij was in 1902. Dat kan en dat mag ook niet. Niet alleen de tijden veranderen, de mentaliteit van de mens verandert mee. Het is voor de leden in onze huidige jachtige zaptijd niet alleen maar werken, zoals dat vroeger het geval was. In de jaren tachtig en negentig kwamen er andere zaken op Excelsior af. Gezamenlijk beschikken we over meer vrije tijd en de financiële armslag is groter. Men maakt keuzes. Bij die keuze komt de gymnastiek er slecht af. Jeugdigen, de goeden uitgezonderd, haken vroegtijdig af. De aanwas van nieuwe leden stagneert al jaren. Nog steeds is het moeilijk kader te vinden. Over twee jaar maakt Excelsior de honderd vol. Aan een grandios jubileumprogramma wordt gewerkt. Naast een symposium staat er wederom een uitvoering/showavond op het menu. Niet meer in de Stadsgehoorzaal. Excelsior kennende zal zij er ook in de sporthal een wervelende show van weten te maken.